

sted, Om Sygd. hos Planterne (1863)207–28; (34) 919 3.3,1866,207–28; (35) jf. 191 2,399; (36) 725 5/9 1937; 163 15/12 1938; (37) 163 nr. 21,1952; 455 9/9 1953; 401 8,1954,25–28; 950 157.

Valmue, *Papaver*

KORNVALMUEN, *Papaver rhoeas*, har fire store skarlagensrøde kronblade, udstående hår på blomsterstilk og kuglerunde frøkapsler. KØLLEVALMUEN, *Papaver argemone*: mindre ildrøde blomster, lilla pollen og kølledannede stivhårede kapsler; GÆRDEVALMUEN, *Papaver dubium*: mønjerøde kronblade og tykkere, glat kapsel. Forhen meget almindelig på dyrket jord, diger osv., sikkert indslæbt med urent sædekorn allerede i oldtiden (1).

OPIUMSVALMUEN, *Papaver somniferum*, er hjemmehørende ved Middelhavet, i det hele større og blådugget, med hvide, violette eller røde kronblade. Nu som for 300 år siden dyrket som prydplante i haver (2), men også til produktion af en spise- og teknisk anvendelig frøolie, opium og »birkes« (de ristede frø på franskbrød o.a. bagværk), således ved København (1839; 3), Sønder Omme, Vorbasse, Eg, Ølgod, Jyderup og på Grindstedegnen (1935–36; 4), under 2. verdenskrig mange steder; 1941 udgjorde arealet knap 100 ha (5), 1958 1.482 ha, 1961 241 ha, 1971 blev høstet 2.584 t. frø på 2.554 ha. Kapslernes mælkesaft kan have et relativt højt morfinindhold (1972: ca. 1.7 mg pr. kapsel); stofmisbrugere stjal kapsler fra marker ved Vordingborg, hvilket gav anledning til overvejelser om forbud mod avlen eller påbudt dyrkning af sorter med lavere morfinkoncentration (5a). – Frøene kunne som kommen bages i brød og var »lystige i al slags mad« (1500-t; 6).

Navnet *valmue* kendes litterært fra o. 1300 som *walmughæ*, *walmuæ*; *val* måske til norsk *vale* = dyb søvn, jf. dansk *valen* = følelsesløs, eller det ældste navn var *mo*, *mue* etc. og forleddet karakteriserer planten som vælsk (fremmed), sml. *valnød*, *valbirk*; i begge tilfælde var rimeligvis tale om opiumsvalmuen. Efterleddet kan sproghistorisk forbindes med norsk dialekt *muga*, *mue* = dyng, *hob* og har formentlig også betydet *kølle*, der sigtes i så fald til den store frøkapsel, der måske af børn blev brugt som slagvåben. Forvanskninger: *malvue*, *malmue*, *olmor*, omtydet til *volmerose* Himmerland, Mors.

Mankop 1601ff, *månekop*, *mannekop*, *måneså* V og SJylland, jf. tysk *mohnkopf* 'valmuehoved' (kapslen); *kornrose* 1648ff, VJylland, *klap(per)rose* 1649–1891 fra tysk *klatschrose*, -mohn, som skyldes børneleg, se nedenfor. *Storkeurt* o. 1700ff Jylland, Fyn vist til norsk dialektord *stork* = klods (om knoppen eller kapslen). *Agersilke* 1772ff Bornholm efter de silkebløde og glinsende kronblade, *rugtulipan* 1777, *kokkeurt* 1796ff, ØJylland, Ærø; *kok* = klump, der sigtes snarere til kapslens form.

Optegnet efter o. 1870: *mannekok* Heringegnen, *røde kokker* Fyn o. 1880, *hanerose* ved Hillerød; *blærrekok* Als, til *bladre* = bræge, når børn blæser mod et stramt udspilet kronblad, høres en brægende lyd, eller knoppens to bægerblade skilles med et let tryk som fårets læber, når det bræger; *storkerose* VSjælland, *vild tulipan* Randerseggen, SFyn, *hestetulipan* Søllerød, forleddet nedsættende ligesom i *snogetulipan* Møn, *snogerose* Fyn, *snogebloomst* SFyn, SSjælland, *snogeurt* Fyn, Langeland, *helvedsblomst*, Vendsyssel, *troldblomst*, -urt og -heks Samsø, højrrøde blomster blev ofte sat i forbindelse med onde magter; som ondartet sædukrudd fik valmuen øgenavnene *fundens blomst* Himmerland, *fundens urt* Drejø og Birkholm, *fundens tulipan* Fyn, Søllerød, ØMøn, Bornholm, *fundens pæon* MSjælland, *fundens øjne* NSjælland, *fundens nathue* Tibirke, Helsingør – bægerbladene kan skubbes af som en hue, *fundens skarlag* Møn (skarlag = let klæde til vægtæppe eller sengedraperi, men vel også efter blomsterfarven), *fundens skofedt* Falster måske fordi knuste kronblade efterlader en blåsøft saft; *dødfæld* Salling skal hentyde til misvækst og død. *Soldater* Århuseggen o. 1870, blomsten blev måske sammenlignet med landsoldatens røde uniform, jf. *rødmand* Hads herred o. 1890, *rødhat* Anholt, *rødmyse* Sejerø 1894, til *mytse* = hue, *røde* eller *rødhovede drenge*, *røde tøse* Fyn, Sjælland, *tøse* og *drenge* Roskildeeggen om henholdsvis de røde og (sjældent) hvide blomster; *skøger* SSjælland, Omø; *spansk hesteblod* ØFyn, *spansk blod* Nyborgeggen, *spaniolernes blod* Langeland, se nedenfor. *Vadmelsrose* V og ØSjælland, *vadmelsurt* Sejerø 1894, *vadmelshue* Bornholm: efter en god høst havde bonden råd til at købe sig en fin »hvedehue« af skind, men efter en dårlig (som følge af mange valmuer) måtte han nøjes med sin gamle *vadmelshue*;

Overfor: »Valmuegruppe fra Strandmøllehaven«. Maleri af Anthonore Christensen, 1892. Statens Museum for Kunst.

Detalje af B. Thorvaldsens relief »Natten med sine børn«. I englens hår er flettet valmuekapsler som et søvnssymbol. På siden overfor: Kornvalmue. (EH).

silke, silkeurt, -blomst, -tulipan og -hue Bornholm. Klokkeurt Samsø o. 1870 måske af kokkeurt; knaldrose 1899 jf. klapprose ovenfor; rørmig ej Sjælland – ved berøring falder kronbladene let af; dolkenrose Røsnæs NVSjælland, måske til norsk dolk = klump (frøkapslen). Tordenblomst ØJylland, blomstens farve sat i forbindelse med lynild; blindeblomst Broager Als og blindeurt Koldingegnen har uvis oprindelse ligestem krampeblomst Falster. (7).

LITTERATUR: (1) 443 360; (2) 697 1648,309; (3) 318 170; (4) 64 22/7 1935, 26/8 1936; (5) 44 102; (5a) 64 20/7 1973; (6) 841 1577,15b; (7) 689 2,180-85; 1014 32,1939,47; 107.

BLOMSTER AF BLOD, ANDEN OVERTRO, VEJRVARSLER

Kapslernes talrige frø bevarer spireevnen i lang tid. Under gunstige forhold kan en mark derfor uventet blive helt blodrød af valmueblomster. Omkring Nyborg var (navnlig i Vindinge sogn) kornet i juli ofte skjult under valmuer, sæd udskibet fra byen blev betegnet som landets dårligste (1). Nyborgegnens dybrøde valmuer forklarede man derhen, at de opstod af blodet fra

faldne under slaget med svenskerne 14. november 1659 (2); tilsvarende fortælles om valmuerne på Naksbovej (3). Ifølge sagnet blev valmuerne ved Nyborg først bemærket efter de spanske lejetroppers ophold 1808 (4); da de sejlede fra byen, efterlod de ca. 600 andalusiske hingste, og blomsterne skal have bredt sig fra stedet, hvor en flok sloges og dræbte hinanden (5) eller dér, hvor spanierne selv slog hestene ihjel og blodet flød (6): En stolt kulør! men de er også gødet med andalusisk hingsteblood H. C. Andersen, O.T.1836 (7). Valmuerne kan være ført til egnen med spaniernes hestefoder.

På en bestemt mark ved Clausholm, Randers-egnen, gror usædvanligt store og mørkerøde valmuer; her skal en spansk soldat henrettet for opsætsighed ligge begravet (8). Oehlenschläger fortæller i Langelandsrejsen (1805; Aftenvandring), at valmuer vokser frem, hvor mand dræbte sin far ved hulvej. N. F. S. Grundtvig hentyder i en salme til en (katolsk) legende: valmuer spirede frem af Kristi blod under Golgatha, siden bliver blomsten et symbol: den helbredende, syndsforladende livsurt (9). Valmuer »med hvid tegning, der danner et kors i [kron-]bladene«, kom frem ved Højer, da ty-

skerne havde fordrevet de danske farver (9a). Sml. citater fra poesien s. 209f.

De folk, der bor på månen, holder flagermus som køer og valmuer som korn, derfra er begge kommet her til jorden (10) – dette er rimeligvis opstået som en forklaring af navnet *måneså*. I H. C. Andersens eventyr *De vilde Svaner* (1838) bliver forheksede tudser til valmuer.

På Birkholm ved Tåsinge bliver børn af forældrene advaret mod at plukke blomsterne af »fandens urter« (11). Lugter man tre gange til en valmue, får man krampe (12).

Valmuerne begynder at blomstre, når sommerens første tordenbyger kommer (Silkeborgegnen; 13); lukker blomsterne sig, bliver det dårligt vejr (Salling; 14).

Valmuens kapsel er ofte anbragt på ældre gravsten som symbol for døden som søvnens søster (jf. tysk schlafmohn); Thorvaldsens engel »Natten« bærer kapslerne i sit hår.

LITTERATUR: (1) 136d 1837,209 jf. 267; (2) 941g 184; 280 30/9 1956; (3) 151 21,1948,413; (4) 94 20, 1895/96,274; (5) 28 42; (6) 522 39f; 107 1940; (7) 22 47f; (8) 107 1961 (o. 1930); (9) 754b 212f; (9a) 286 1,1887,553; (10) 488 4,1880,366; (11) 519 113 (1928); (12) 783b o. 1870; (13) 107; (14) 161 1906/23:2474.

LÆGEMIDLER

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): den bedste til lægedom har hvide blomster (= opiumsvalmue); når man ridser i den umodne frø-kapsel, flyder saft ud, og denne indsamles, andre bruger saften af knuste kapsler. Frøolien giver god smag, virker søvndyssende ligesom dekokt gnedet på ansigtet; vild valmues saft blandet med vin stiller diarré, kvinders blodflod, giver søvn og lindrer hoste. Knuste blade med vin hjælper for hævet svælg og den onde ild = hudsygdom. Kapslerne kogt med honning og drukket giver søvn, fordriver hoste og er god mod diarré og hæshed; blandet med rosenolie og gnedet på hovedet stilles alle smerter, virker søvndyssende, anbringes blandet med safran i øre for ørepine, med safran og kvindemælk på fødder mod scabies, anbragt i anus giver det søvn.

1400-t: kan man ikke sove, gnides saften på tindingerne (2). (Opiumsvalmue) knuses og blandes med mælk og havremel til vælling, der spises om morgenen tre dage i træk, hvis man lider af søvnløshed; knuses med vin og bulmeurtfrø til plaster på hovedet mod svimmelhed. Den, som fastende drikker plantens mælk, får ikke »kø-

